

Tufan Buzpınar

HİLAFET — VE — SALTANAT

Hilafet ve Saltanat: II. Abdülhamid Döneminde Halifelik ve Araplar

Tufan Buzpınar

İstanbul, Alfa Yayınları, 2016, 486 s., ISBN:978-605-171-312-0

Hümeysra TÜFEKÇİ*

2016 yılında taze olarak ilk basımını Alfa Yayınları'ndan yapmış olan bu kitap, II. Abdülhamid Dönemi'ni, özellikle Araplarla ilişkiler çerçevesinde hilafet meselesi tartışmaları ile ele almıştır. Buzpınar'ın çeşitli zamanlarda yayınlanmış olan makalelerinden tertiplenmiş olan eser, aynı zamanda yazarın yoğun bir araştırma ve çalışma dönemi geçirdiğini, gerek dipnotların sıklığı gerekse bibliyografyanın yoğunluğuyla ispatlamıştır. Özellikle modernleşmenin ivme kazandığı XIX. yüzyılda hilafet meselesinin kaygan bir zemin üzerinden din, ulema ve kabilecilik ekseninde ele alması, eseri ayrı bir yere koymamıza imkân tanımıştır. Yüzeysel bir II. Abdülhamid veya Ortadoğu okumasından daha ayrı olarak eser, meselenin daha kıyıda kalan noktalarına temas etmiştir. Ne demek istenildiğini daha iyi anlayabilmemiz için başlık üzerinden gitmemiz daha sağlıklı olacaktır. Kitap birinci bölümünü “Hilafet Tartışmaları” olarak kaleme almıştır. Burada özellikle, Osmanlı ve Abdülhamid hilafetine karşı tepkinin nereden doğduğu konusu ilk bölümün tartışmasını oluşturmuştur. Yalnız şunu

*Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü Lisans Öğrencisi, humeyra.tufekci@yahoo.com

hatırlatmakta yarar var; Osmanlı hilafetine karşı oluşan tepkinin nereden çıkmış olduğu sorusu dışında, Arap eksenli bir tepki olduğu ve aslında tepkinin de bugün dahi farklı eksenler ve söylemler üzerinden devam etmesinin, tamamlanamamış ve yarım kalmış siyasi bir güç olgusuna işaret etmesidir. II. Abdülhamid Dönemi, Osmanlı İmparatorluğu'nun pek çok açıdan en tartışmalı dönemidir. Bu dönemi özellikle bu kadar dile getiren gerçekler ise siyasi ve askeri olması, devletin çöküş sürecinde kilit olarak görülmesinin de yanında temellenmiş bir bürokrasinin oluşturduğu zorluk, iletişim kanallarının gelişmesi ve gazete, dergi, afiş gibi yazılı kaynakların yayılması ve önüne geçilmesi zor olan kitle yönetim yöntemlerinin çok güzel kullanılmış olmasıdır. Diğer bir yandan o dönemin okuma yazma oranı göz önünde tutulduğunda bunun, okuyan ve genç nüfus üzerinden değişim fitilini ateşlemesi, Osmanlı hilafetine karşı tepkiyi oluşturmada hızlı bir yol oluşturmuş olabilir. Özellikle bu dönemde daha görünür bir şekilde oluşan ve halka açık görüş söyleyen muhalif görüşlerin olması bu ateşi iyice körüklemiş ve bunun özellikle İngilizler tarafından kullanılmasına olanak tanımıştır.

Eserin giriş bölümüne gelecek olursak ilk sayfalarda aklımızda genel bir şema çizilebiliyor. “II. Abdülhamid'in Osmanlı Devletinin İslâmi karakterini yeniden ön plana çıkarma gayretleri, Tanzimatçıların özellikle İttihad-ı Osmani politikasının iflas etmiş olmasından hareketle reformlara karşı kısmi bir reaksiyon olarak değerlendirilebilir veya reformların kısmi başarısızlığından dolayı bir tadil çabası olarak görülebilir.”(s.19) Aslında bu yaklaşım, Osmanlı ve Abdülhamid cephesine dair pek çok şeyi özetlemiş oluyor. Gayrimüslim kesimin güveninin kaybedildiği ve Müslüman ahali içerisinde de umutsuzluğun yaşandığı ve milliyetçilik dalgalarının fitillendiği bu yıllarda özellikle dini karakterin ön plana çıkarılması bağlayıcılık açısından son derece uygun görünüyor. Doksan Üç Harbi olarak bilinen Osmanlı-Rus Harbi'nin bizim açımızdan yenilgiyle sonuçlanması bir hüsrana olmakla birlikte Gayrimüslim ve Müslim nüfus arasındaki kopmalar sebebiyle de son derece kötü ve ayrılıkçı sonuçlar doğurabilecek bir duruma olanak sağlamıştır. Elbette bu durumun farkında olan Sultan'ın yaklaşımları da bu yönde gelişecektir. Cevdet Paşa'nın kitapta bahsi geçen metninden yapılan alıntı ortak hafızanın artık millet sistemi üzerinden değil, din üzerinden harekete geçirilebileceğinin güzel bir örneğidir. “Devlet-i Aliyye akvâm ve sunuf-ı muhtelifeden mürekkep bir hey'et-i cesîme olub bu eczâ-yı mütebeyyineyi birbirine rapteden kuvve-i mukaddese hilafetdir. Zira Arab, Kürd, Arnavud, Boşnak kavimlerini yek-vücûd eden cihet vahdet-i İslâmdır.”(s.22) Buradan da gayet rahat bir şekilde anlaşılacağı gibi Osmanlı içerisinde birleştirici ve kurtarıcı tek gücün İslam olduğu gerçeği o dönemin siyasi yaklaşımının temelini oluşturmaktadır. Din kendi müdafaasını kendi kaynakları ve özellikle Kur'an-ı Kerim üzerinden gayet rahat bir şekilde yapabilir. Ancak devletin bekasının Sultan'a bağlı olduğunu düşünürsek ve yaşanan hezimetler de işin içine girerse, Sultan kendi meşruluğunu ancak hilafet üzerinden İslam dünyasının halifesi olarak oluşturabileceğinin farkındadır. Bunun bilincinin halk üzerinde tesir oluşturması son derece önemliydi. “1876 Kanun-i Esasisi tahta çıkışından birkaç ay sonra Abdülhamid'in hilafetini teyit ve bu sıfatından dolayı onu İslâmın koruyucusu ilan

etmiştir. Yaklaşık altı ay sonra Mayıs 1877'de Ruslara karşı kazanılan bir zaferden sonra kabine padişaha 'Gazi' unvanını vermiştir. Elbette bu ünvanın önemi dini çağrışımından kaynaklanmaktadır. Şerif Mardin'in de belirttiği gibi, 'gazi sadece cesur ve yetenekli savaşçı değil, aynı zamanda, belki daha da önemlisi, inanç için savaşan kişidir.' Ayrıca 'sultan' ve 'padişah' gibi salt siyasi otoriteyi çağrıştıran unvanlar yaygın olarak 'halife' ve 'emirü'l-mü'minin' gibi din bağlantılı ünvanlarla eş anlamlı olarak kullanılmıştır.” (s.23) Kitapta da sıkça yinelenildiği üzere, dini ünvanlar kullanılarak özellikle Sultan'ın halifelik yönüne işaret edilmektedir. “Yani İslâm rükn-i esasi-i şeriat olduğu gibi, sultan da onun hâfızıdır. Esası olmayan bina harab olur. Nitekim hâfız ve harizi olmayan şey zayi ve heder olur.” (s.25) Malumat gazetesi yazarı Zeki tarafından Alem-i İslamiyet adlı eserde kaleme alınan yazı, padişahın devletin devamlılığını şer'i hükümlere dayanarak sağladığını ve bu sebeple sadece şer'i olanı söylemekle yükümlü olarak, esas itibariyle görevini yerine getirdiğine ve halkın da ona itaat etmekle mesul olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu dönem de basının etkisinden de yararlanmıştı. Özellikle hilafeti ve tek dini otoriteyi çağrıştıran ünvanlar dahili yazışmalar ve basında kullanılmaya başlanmıştır. (s.26)

Eserin birinci bölümü olan “Hilafet Tartışmaları” bu meselenin çıkış noktası olan, Afgan-İran Savaşı ve beraberinde İstanbul'a gelen Şah Eşref'in iki elçisinin İran üzerinde ki müzakereleriyle başlıyor. Meselenin bu noktaya gelmesi özellikle Osmanlı ulema sınıfını harekete geçirdi. Osmanlı-İran barış antlaşmasına kadar bir yıl içerisinde pek çok fetva alındı. Daha sonra kitapta da bahsedildiği gibi 1727'de Osmanlı-İran barış antlaşması ile Eşref Şah, III. Ahmed'i bütün Müslümanların halifesi olarak tanıdı. (s.48) Özellikle hilafet meselesinde Küçük Kaynarca Antlaşması'nın önemli bir önemi vardır. Antlaşma ile sultanın siyasi otoritesi ve dini kimliği birbirinden ayrılarak özellikle de halifelik ünvanının belge üzerinde sıkça kullanılması onun nüfuzunu bu yönde vurgulamasına sebep olmuştur. (s.57) Blunt'un kitabında yazdığı ve hilafet makamının sadece dini idareyle sınırlanmasını ve buna da belli şartlar getirilmesi gerektiğini savunan bakış açısından etkilenen Kevakibi'nin kaleme aldığı eseri Ümmü'l Kura isimli eserinde dile getirilen ifadeler amacın anlaşılmasında netlik kazandırmaktadır. Türklerin İslâmın güçlenmesi için yapılması gerekenleri yapacak durumdan mahrum olması sebebiyle, hilafetin Araplara verilmesi gerektiği ve halifeliğin Kureyşliliği meselesi ve Mekke'nin hilafet merkezi olması fikirleri vurgulanmıştır. (s.59) 1789 yılında Fransa'nın Mısır'ı işgali ile Sultan'ın halifeliği ve hilafet büyük sarsıntı yaşadı. Kitabın birinci bölümü genel olarak yaşanan değişimlerin ve bunların yansımalarının sebeplerini, iniş çıkışları ve pek çok farklı görüşü karşılıklı olarak dile getirmektedir. Ancak zaman zaman bunların analizini, yazardan ziyade okuyucuya yapmak düşmektedir. Özellikle İngiliz etkisi, Şerif Hüseyin'in yaklaşımları ve hilafetin Kureyşliliği meselesi kitabın birinci bölümünün omurgasını oluşturmuştur. Kitap içerisinden alıntıladığım noktalar Osmanlı hilafetinin neden sorgulanabilir noktaya geldiği meselesinin anlaşılabilmesi açısından önem arz etmesindedir. Burada Abdülhamid hilafetinin dayandığı ve beslendiği noktalar onun yönetiminin esasını

oluşturmuştur. Birinci bölümün sonunda, okuyucu da politikanın kaygan zemininin uygun propaganda ile istenilen noktaya nasıl kolay çekilebildiği ve siyasetin özellikle de siyasi söylemlerin bu günü kurtarabilmek için yarını çaresiz bıraktığı gerçeğinin çarpıcı etkisi ile karşılaşırız. Bölümün en tatmin edici noktası ise, Abdülhamid dönemi hilafetini anlayabilmenin bu tartışmaların temel aldığı dayanaklarının anlaşılması ve karşılıklı muhalefetin hitap noktalarının detaylı verilmesidir.

Eser ikinci bölümünde “İstanbul'da Arap Eşrafı” başlığı ile bu mesele üzerine eğilmiş ve özellikle üç isim üzerinden gitmiştir. Bölümün ilk sayfasında Abdülhamid döneminin iyi anlaşılabilmesinin yönetimin tarikatlarla olan ilişkilerinden geçtiğini belirten yazar bu durumun üzerine detaylı bir şekilde eğilmiştir. (s.171) Ancak özellikle gözlenebildiği kadarıyla bu üç ismin Abdülhamid'e ve kitabın başlığına uygunluğu açısından en önemli katkıları, hilafetin Osmanlı'ya aitliği ve halifenin Abdülhamid olması sebebiyle ona karşı itaatin eksiksiz olması gerektiğini dini temel alan fikirlerle kaleme aldıkları eserlerde dile getirmiş olmalarıdır. Yazar bu bölümde bu üç ismin saray üzerinde nüfuz sahibi olup olmadıklarına ya da ne kadar etki sahibi oldukları gibi meselelere de eğilmiştir. Sadece ilk isim olarak Şeyh Zâfir üzerinden içeriğin anlaşılması adına birkaç örnek beyan etmemiz gerekmektedir. “Şeyh Zâfir'in İslâm âleminin farklı bölgelerinden ve özellikle Arap vilayetlerinden gelen misafirleri sarayın da desteğiyle Ertuğrul Tekkesinde ağırlaması, Sultan-Halife'nin nüfuz ve itibarını arttırıcı bir etki olarak yorumlana gelmiştir.” (s.186) “Abdülhamid döneminde yaygın olarak kullanılan ve çok sayıda nüshası günümüze kadar ulaşan Envaru'l Kudsîyye ve Nuru's-Satı adlı eserinde Abdülhamid'in hilafetine vurgu yapması ve onu âdil şeriate uyan ve Müslümanların iyiliği için çaba sarf eden bir sultan olarak sunması dikkat çekicidir.” (s.188) İstanbul'a gelişinden itibaren Beşiktaş semtinde ikamet eden Şeyh Ebülhüda'nın, saraya yakınlığı onun saray üzerinde etkisinin olup olmadığı tartışmalarına sebep olmuştur. Özellikle Abdülhamid tarafından ayrıcalıklı olarak iyi muamele gören Ebülhüda'nın, Temmuz 1908'de iktidarı ele geçiren İttihat ve Terakki döneminde büyücü ve falcı gibi sıfatlarla suçlanması ve Rumeli'ye sürülmesi meselesinin gündeme gelmesi bu isim ve Abdülhamid ile ilişkilerine parantez açtıracak kadar ilginçtir. (s.195) Kısaca ikinci bölüm için bir yorum yapmamız gerekirse özellikle Şeyh Zâfir, Şeyh Ebülhüda ve Seyyid Fazl Paşa'da gördüğümüz özellikle bir Müslüman bilinci yaratarak Sultan'a karşı olan söylemleri ortadan kaldırmak ve bu büyük dava adına hilafet üzerinden bir Müslüman birliği oluşturmaktır. Özellikle Arap hilafeti ve Kureyşlilik meselesinin gündeme geldiği bu dönemde nüfuz sahibi ve İslâmı iyi bilen Arapların desteğinin sağlanması önemli olarak görülmüş olabilir. Ancak sözü dinlenilecek kadar etkili olmak ve insanlar üzerinde tesir bırakmak, tüm iyi niyete rağmen oldukça tehlikeli sonuçlar doğurabilir. Sultan'ın da aynı kaygıları taşıması ve tehlikeli gördüğü durumlarda müdahale etmesi sonucu ne olursa olsun Abdülhamid'in sadece kendi tahtına değil aynı devlet bekasına da sahip çıktığının en güzel örneğidir.

Kitabın üçüncü bölümü ise Suriye meselesine ayrılmış olup bu başlığı taşımaktadır. Araplara karşı uygulanan politikanın ve Ortadoğu coğrafyasının en kritik noktalarından biri olan Suriye, burada yaşanan gelişmelerle aslında Arapların nezdinden hilafete bakış açısına önemli katkılar sağlamaktadır. Osmanlı açısından Haremeyn'in önemi ve hac güzergâhlarının toplanma noktalarından biri olması dini ve siyasi önemini daha fazla arttırmıştır. Özellikle, Şam önemli bir şehir olarak karşımızda durmaktadır. Bunun yanında Şam'ın eski tarihlerden beri ilim merkezi olması iletişim kanallarının buradan tüm Arap coğrafyasını etkileyebileceği gerçeği ise Suriye'nin önemi açısından başka bir meseledir. Eser, Suriye meselesinin ilk bölümünü Cevdet Paşa ve Arap Dünyası alt başlığı ile gerek Suriye üzerindeki Arapların ve Cevdet Paşa gibi Arapları son derece iyi tanıyan bir devlet adamı üzerinden gerekse de tüm yaşanan gelişmelerin payitahta yansımaları açısından değerlendirmesini yapmıştır. Eser içerisindeki en etkin ve iyi hazırlanmış bölüm, "Suriye" olarak karşımızda durmaktadır. Bunun sebebi ise belki de kafamızdaki pek çok şeyin ancak Suriye meselesi ile netleşmesinden de kaynaklı olabilir. Ahmet Cevdet Paşa'nın Arapları tanıması, onun başarılı işlere imza atmasına olanak tanımıştır. Doksan Üç Harbi'nin yarattığı güven problemi ve endişe durumunun halkın üzerinden atılmasına yardımcı olması ve savaş mağduru göçmenlerin merkezi hükümetten destek almadan uyguladığı yerleştirme politikası başarılı olarak adlandırılmıştır. Ancak bu dönemde Sultan'a ve Cevdet Paşa yönetimine karşı yükselen seslerin yazılı afişlere dönerek ortalıkta dolaşması hükümeti tedirgin etti. Neticede Cevdet Paşa buradaki görevinden alındı. Kitap bu meselelerin çıkış noktaları ve nedenlerine detaylı bir şekilde iniyor. Daha sonradan Suriye valiliğinden alınan Midhat Paşa'nın ardından Beyrut, Sayda ve Trablusşam sokaklarında yaşanan gelişmeler meselenin anlaşılmasını daha da zorlaştırmış ve Buzpınar bu durumla ilgili çeşitli yazı ve görüşlere eserinde yer vermiştir. 31 Aralık 1880'de Beyrut sokaklarında asılan ilanın bir nüshası Dickson tarafından, İngiliz büyükelçiliğine gönderilmiştir. Bu ilanda; Türklerin adaletsiz ve zalim yönetimlerinin az olan sayılarına rağmen, bu yönleriyle Arap nüfusu üzerinde baskı kurduğu ve onların yükselme olanaklarını ellerinden aldığı, özellikle de asil dillerini yok etmek adına kanun çıkarıldığından bahseder. Özellikle buradan hilafet meselesine geçerek, hilafetin Araplardan haksız yere alındığını ifadeleriyle devam etmektedir. Burada, Arapların geçmişte alim kişiler olduğundan, şimdi ise Türklerin onları savaş meydanına sürerek ölüme terk ettikleri gibi ağır ithamlar bu afişlerin ana konusunu oluşturmuştur. (s.289) Özellikle Arapların ön plana sürülerek yürütülen bu hilafet politikasının kimler tarafından hazırlanabileceği ve bu şekilde sokaklarda afişe edileceği ihtimallerine kitap içerisinde yer verilmiştir. Arapların hilafete yaklaşımı güven problemlerinin verdiği kaygı ile beraber çokça dile getirilerek sürekli taze tutulmaya çalışılmış ve bu amaç uğruna her türlü yaklaşım kullanılmıştır. Özellikle Suriye, bu meselenin taze tutulması için son derece uygun ortam sağlayacak değişiklikleri ve çoğunluğu oluşturmaktaydı.

Kitap son bölümünü, II. Abdülhamid döneminin en önemli meselelerinden biri olan“Filistin” başlığına ayırmıştır. Bölümün ilk sayfalarında biraz Yahudilerin tarihinden bahsederek Osmanlı ile tarihi ilişkilerine değinmiştir. Osmanlı'nın Yahudilerle hiçbir zaman problemi olmamıştı ancak Doksan Üç Harbi'nden hemen sonra Yahudilerin ısrarla Filistin meselesini dile getirmeleri siyasi bir çehre kazanmış oldu. Rusya ve Romanya'da ki Yahudilere karşı kötü muamele ve anti-semitizmin giderek artması Osmanlı Devleti'ni etkisi altına aldı. Harp sonrası yaşanan Yahudi göçü, planlı bir şekilde Filistin'e yerleşmek için Osmanlı'yı çaresiz bırakarak baskılamaya çalışıyordu. (s.366, 367) Osmanlı ise bu hususa karşı çıktı. Bu Osmanlı'nın anti-semitizm yanlısı olmasından değil, meseleye daha geniş bir boyuttan bakmasından kaynaklı bir karar idi. Filistin'deki yerleşik düzenin ve huzurun bozulması istenmemiş ve Yahudilerin Osmanlı'ya tabi olsalar dahi devlet içinde devlet gibi davranacakları öngörülmüştü. Özellikle XIX. yüzyılda bölgede giderek artan faaliyetler ile Filistin son derece karışmış durumdaydı. Cemaatler arası dengenin bozulması Filistin'i yönetimsizliğe sürükleyebilirdi. Bu çerçevede Oliphant'a verilen cevapta bu durumun kesin imkansızlığını gözler önüne sermiştir. (s.384) Odesa konsolosluğundan Osmanlı'ya yapılan sığınma talebine, Yahudilerin Filistin'e yerleşemeyecekleri ve bu şartları kabul edip huzursuzluk çıkarmazlarsa Osmanlı'ya iltica etmeleri bildirildi. Yürürlükte olunan göçmen kanunlarına uymak şartıyla Halep ve Mezopotamya bölgelerindeki boş arazilere yerleşmek isteyen Yahudilere Osmanlı'nın kapısı açıktı. (s.385) Ancak kitapta da değinildiği üzere özellikle Herzl'in ideal Yahudi devleti tasviri tamamen Filistin'den oluşuyordu. Bunun tarihi ve dini pek çok gerekçesi öne sürülüyordu. Ancak bu noktada İngiltere'nin bu fikir üzerindeki büyük desteğinin etkisi son derece önemlidir. 2 Kasım 1917'de Balfour Deklarasyonu'nun yayımlanması ile İngiltere Filistin'de kurulacak Yahudi Devleti için Siyonistlere tam destek sözü verdiğini açıklar. Çok geçmeden Aralık 1917'de Filistin toprakları İngiltere'nin eline geçer. (s.419) Neticede İngiltere buraya Yahudi göçünü kolaylaştırdı. Özellikle burada yürütülen misyoner faaliyetler Osmanlı'nın Yahudi göçünü yılda 1000 kişilik bir rakamla sınırlı tutmasına rağmen burada otoritesini ve yönetimi kaybetmemesine yeterli olamamıştır. Bölüm hakkında genel bir değerlendirme yapmak gerekirse Filistin'de Yahudi devleti kurulması fikri dini ve tarihi sebepler dışında başka anlamlar taşımaktadır. O dönem içerisindeki hilafet tartışmaları ve Osmanlı yönetimini Araplara karşı kötü gösterme çabaları, milliyetçilik fikrinin iyice hız kazanmasına olanak tanımıştır. Yahudilere karşı oluşan kötü muamele Osmanlı'nın Filistin'i üzerinden milliyetçilik politikasına evrilmeye müsaitti. Bu durum Osmanlı'yı sadece Arap değil, nüfuzu altındaki pek çok azınlığa karşı zor durumda bırakabilirdi. Osmanlı'nın Yahudilere karşı tarih boyunca gösterdiği iyi muamele onlara başka bir ülkeye nazaran, İstanbul üzerinden daha kolay bir göç yolu sunmaktaydı. Ayrıca Osmanlı pek çok sorunla uğraşmakta olan çok milletli bir devletti. Filistin'de uygulanan misyoner faaliyetler de buraya yerleşmeyi son derece uygun kılıyordu.

Sonuç itibariyle kitap hakkında genel bir yorum yapmamız gerekirse; Osmanlı'nın özellikle Osmanlı-Rus Harbi ile içine girdiği ve pek çok yönden baskıya maruz bırakılan ve tabiri caizse devleti içine girdap gibi çeken durumların ve Osmanlı aleyhine gerçekleşen pek çok olayın özellikle hilafet kurumu ile dengelenmeye çalışılmasına dikkat çekilmiştir. Bu nokta da ise kitabın ismine yaraşan bir hilafet ve saltanat meselesi iki kutup olarak karşımıza çıkmıştır. Gayrimüslimlerin de bu durumdan fayda sağlayarak artan şikayetleri, Araplar içinde de kaygı dışında, nüfuzlu kişiler için fırsat alanına dönüşmüştür. Çoğu zaman göz önünde aktif rol oynayan bazen ise gizli bir uygunluk içerisinde faaliyet gösteren İngiltere'nin hilafet üzerindeki rolü unutulmamalıdır. Neticede kitabı okuduğumuzda kafamızda şekillenen tablo salt sonuç odaklı değildir. Bir olayı destekleyecek fikirler, sağlam temelleri ve tarihsel geçmişleri örnek göstererek bu günün siyaseti üzerinde rahat bir şekilde yer edinebilmektedir. Herkes birbirinin zıddını telakki edecek dayanaklar bulabilir. Asıl mesele “imparatorluk” olan yönetimin kendi altındaki azınlıklara ve bu geniş coğrafyaya karşı uzun yıllardır izlediği politikadır. Osmanlı millet sistemine sahip İslami bir imparatorluk olarak halifelğe en uygun devletti. Her kesimin dinini ve mezhebini muhafaza edebilecek kapasiteye de bu çeşitlilikle ulaşmıştır. Belki de bu sebeple bunun farkında olan İngiltere, Arapları ulus devlet harici bir milliyetçilik politikasıyla kendi içlerine döndürmüştür. Hilafetin Kureyşliliği meselesinden ziyade görünmeyen yüzüyle bu dava milliyetçilik tohumuyla yeşertilmiştir. Osmanlı'nın karşısına bir kabile fikrinden ziyade bir millet dayanışması çıkarmak daha uygun görülmüştür diyebiliriz. Meselenin çalışılması ve düşünülmesi gereken pek çok noktası olduğu kesin ancak, Buzpınar kendi uzmanlığı içerisinde yaptığı çalışma ile bunlara cevap vermeye çalışmıştır. Kimi zaman eser okunması zor bir kitap olabilmektedir. Bunun sebebi ise eserin kendini yer yer tekrar etmesi ve aslında okuyucuyu çok fazla, hızla değişen bilgiye maruz bırakmasından, okuyucunun bunu yakalamasının zor olmasından kaynaklıdır. Özellikle akademik alana hitaben yazılmış gibi durmaktadır. Kitabın rahat okunabilmesi için okuyucunun XVIII. ve XIX. yüzyıl Osmanlısı ile Ortadoğu bilgisinin cüz'i seviyede olması gerekmektedir. Özellikle bölümler arası geçişlerde yaşanan kopmalar, kitabın makalelerin bir araya getirilerek oluşturulmasından kaynaklanmaktadır. Yapılan alıntı, kaynak ve belge paylaşımında ağırlıklı olarak Osmanlıca kullanılması eseri, tarih öğrencileri, tarihçiler ve bu alanda donanımlı olan kişiler için uygun kılmaktadır. Buzpınar'ın ilminin ve uzun araştırmalarının yansıması olması ise eseri eleştirmekten ziyade mutlaka okunması gereken bir kitap haline dönüştürmüştür. Osmanlı'nın en tartışmalı ve zor dönemi olan II. Abdülhamid Dönemi'ne yapılan karışık ve yorucu bir yolculuk olan kitabın sonunda aklımızda pek çok cevap ve soru ile baş başa kalıyoruz ki, bu durum bir kitabın yazılış amacını karşılamaktadır.

